

Віктор В. Леонєць
**ОСОБЛИВОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ПРИРОДООХОРОННОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ**

У статті досліджено сучасну структуру землекористування. Обґрунтовано концептуальні механізми розвитку природоохоронного землекористування, формування екологічної мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Сформульовано напрямки державної політики у сфері природоохоронного землекористування.

Ключові слова: земельний фонд; еколого-економічний розвиток; природоохоронне землекористування; екологічна мережа.

Табл. 1. Літ. 11.

Виктор В. Леонез
**ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
ПРИРОДООХРАННОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ**

В статье исследована современная структура землепользования. Обоснованы концептуальные механизмы развития природоохранного землепользования, формирования экологической сети территорий и объектов природно-заповедного фонда. Сформулированы направления государственной политики в сфере природоохранного землепользования.

Ключевые слова: земельный фонд; эколого-экономическое развитие; природоохранное землепользование; экологическая сеть.

Victor V. Leonetz¹
**PECULIARITIES AND THE DEVELOPMENT PERSPECTIVES
IN ENVIRONMENTAL LAND MANAGEMENT**

The article studies the current structure of land management. The conceptual mechanisms related to the development of environmental land management along with the creating of an environmental network of territories and objects of the nature conservation fund are reasoned. Directions within the state policy of environmental land management are determined.

Keywords: land fund; environmental economic development; environmental land management; environmental network.

Постановка проблеми. Сучасна світова стратегія еколого-економічного розвитку спрямовується на збереження й управління природними ресурсами, суттєве зниження ризиків для навколишнього середовища, пов'язаних з його збідненням, а також управління відходами, запровадження екологічно чистих технологій виробництва тощо.

Займаючи менше 6% площі Європи, Україна володіє 35% її популяційної біорізноманітності. Разом з тим, економічний розвиток країни поки що супроводжується незбалансованою експлуатацією і виснаженням природних ресурсів, загальним погіршенням стану навколишнього середовища. У структурі земельного фонду країни домінують сільськогосподарські угіддя, екстенсивне використання яких супроводжується втратою природної родючості ґрунтів, забрудненням водних ресурсів, збідненням ландшафтної структури. Зростають обсяги накопичення промислових і побутових відходів. Не створено еко-

¹ State Ecological Academy of Postgraduate Education and Management of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

лого-економічних важелів державно-приватного партнерства для забезпечення впровадження екологічно збалансованої системи природокористування, сталого функціонування природоохоронних землекористувань. Розвиток екологічної мережі поки що не вийшов за межі наукових передбачень. Ефективність заповідної справи оцінюється лише темпами формального збільшення площ його території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим проблемам і механізмам трансформації природоохоронного землекористування, теоретичним і методичним питанням розвитку екологічної мережі і територій та об'єктів природно-заповідного фонду країни присвячені наукові праці В.М. Другак [3], Є.В. Костюшина [6], А.М. Мірошніченка [9], А.Д. Юрченка [9].

Невирішені частини проблеми. Значна частина проблем науково-методичного забезпечення формування системи природоохоронного землекористування в усіх сферах господарської діяльності, оптимізації структури та обсягів територій і об'єктів природно-заповідного фонду, еколого-економічної обґрунтованості розвитку екологічної мережі ще не знайшли достатнього наукового розв'язання.

Метою дослідження є аналіз поточного стану природоохоронного землекористування й удосконалення науково-методичних засад його розвитку.

Основні результати дослідження. В.М. Другак відмічає, що поняття «землекористування» не вичерпується матеріально-речовими ознаками. Його значення необхідно розглядати в комплексі із сукупністю соціальних, економічних, правових, містобудівних, аграрних, екологічних відносин, які обумовлюють правовий режим власності і користування землею. Під землекористуванням, на думку дослідниці, слід розуміти систему користування відповідною територією у складі однієї або декількох земельних ділянок, суб'єктами права на які виступають громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування або держава [3]. В Україні під земельною ділянкою розуміється частина земельної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними правами щодо неї. Право власності на земельну ділянку розповсюджується на простір, що знаходиться над та під поверхнею ділянки на висоту і глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд [1]. Фахівці ООН вважають, що земельна ділянка є певним об'ємом простору, але реєструється у кадастрі чи системі реєстрації нерухомого майна як частина площини [11]. В Україні внаслідок незавершеності економічних і правових відносин власності на землю і користування нею залишаються без вирішення гострі проблеми формування ринку землі з урахуванням світового досвіду застосування державних регулюючих механізмів, а також розвитку природоохоронного землекористування. Відсутність державної системи обмежень на землекористування, особливо у найбільш привабливих у природоохоронному та рекреаційному відношеннях регіонах, обумовлюють розвиток тіньового ринку земель і тотального правового нігілізму у цій сфері. Не створено ринкової земельно-правової системи, яка б гармонійно поєднувала адміністративні й ринкові механізми регулювання процесів перерозподілу земель і застосування відповідальності за недотримання встановленого порядку здійснення землекористування. Внаслідок відсутності стратегічного плану-

вання земельних відносин і нестабільності державної земельної політики зростає ризик капіталовкладень у землю. Практично припинилось державне фінансування землеохоронних заходів [9].

Існують суттєві відмінності у трансформованості земельних ресурсів України та інших країн європейського континенту.

Таблиця 1. Порівняльний аналіз структури земельних ресурсів деяких європейських країн*

Країни	Земельні ресурси, млн. га				Сільськогосподарська освоєність території, %	Розораність сільськогосподарських угідь, %	Частка природних кормових угідь у складі сільськогосподарських угідь, %
	Загальна площа	Сільськогосподарські угіддя	Рілля	Природні кормові угіддя			
Україна	60,4	42,8	32,5	7,8	70,9	75,9	18,7
Іспанія	50,6	30,2	13,7	10,3	59,7	45,4	34,1
Німеччина	35,7	17,1	11,8	5,2	47,9	69,0	30,4
Польща	32,3	18,7	12,6	4,0	57,8	67,4	21,4
Румунія	23,8	14,8	9,4	4,8	62,1	63,5	32,4
Франція	55,2	30,3	8,5	11,1	54,9	61,0	36,6
Швейцарія	4,1	1,6	0,4	1,1	38,7	25,0	68,8

* побудовано на основі [5; 8].

У ринковому середовищі України важливим еколого-економічним імперативом природокористування має стати оптимізація використання й охорони земельних ресурсів на основі встановлення і забезпечення збалансованого співвідношення між природними й антропогенно зміненими ландшафтами. Серед стратегічних напрямів збереження біологічного і ландшафтного різноманіття України визначено розбудову національної екологічної мережі як частини єдиної просторової системи Європи, забезпечення природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин. Основною метою загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр. визначено збільшення площі земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, та формування їх територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, яка б забезпечувала збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу та їх популяцій [2].

У зв'язку з цим у стратегії державної земельної політики в частині формування природоохоронного землекористування доцільно встановити:

1) порядок довгострокового і поточного планування земельних відносин, в основу яких мають закладатись переважно економічні методи їх регулювання, зокрема в частині запровадження платежів за обмеження землекористування, у тому числі при створенні території природно-заповідного фонду;

2) періодичне проведення державних інвентаризацій земельного фонду і землекористування з метою встановлення реальної кількості, якісного стану, вартості і правового стану земель, опрацювання відповідних аналітичних статистичних даних; відновлення постійного моніторингу земель і землекористувань на державному і регіональному рівнях;

3) посилення техніко-юридичної спрямованості землепорядної і містобудівної планувальної документації на основі природно-сільськогосподарського й урбаністичного зонування територій як правомірного способу регулювання природоохоронного землекористування;

4) визначення еколого-економічних механізмів реалізації прав не лише на поверхню землі, а й на простір над та під нею;

5) запровадження дозвільної системи здійснення землекористування на основі конституційно закріпленого поняття соціальної функції землі та законодавчо визначених механізмів державного управління у сфері земельних відносин.

За останні роки площі національної екологічної мережі залишаються без змін [7], що свідчить про вичерпаність існуючих природних чинників її розвитку. Включення до складу структурних елементів екологічної мережі сільськогосподарських угідь лише у зв'язку з їх розміщенням у межах природоохоронних територій без відповідної трансформованості шляхом реалізації системи природоохоронних заходів недостатньо обґрунтоване. За попередніми розрахунками, гранична площа екологічної мережі в Україні з урахуванням трансформації малопродуктивних, деградованих і сильно- та середньоеродованих схилорних земель у лісові угіддя та природні луки може досягти 23,4 млн. га земель (38,7% загальної території країни). При цьому, площа земель природно-заповідного фонду може зрости до 5,0 млн. га (з 5,7% до 8,3% загальної території країни). Доцільно здійснити коригування встановлених обсягів зростання питомих показників площі національної екологічної мережі (до 41%) та природно-заповідного фонду країни (до 10% – у 2015 р, до 15% – у 2020 р.) [7].

При формуванні державної екологічної мережі варто змістити акценти з формального територіального її розвитку на забезпечення відповідного статусу елементів екологічної мережі, встановлення режиму територіальних обмежень і їх фіксації у матеріалах державного земельного кадастру. Реальність забезпечення встановленого у землепорядній документації з формування екологічної мережі режиму природоохоронного землекористування має забезпечуватись відповідним державним управлінням шляхом договірних відносин органів влади із суб'єктами землекористування. Поки що інституціональне забезпечення формування національної екологічної мережі й розвитку територій та об'єктів природно-заповідного фонду позбавлене реального організаційно-правового, економічного і соціального механізмів реалізації, в результаті чого не створено затверджених нормативів ландшафтної структури, сільськогосподарської освоєності земельних і розораності сільськогосподарських угідь.

Актуальні проблеми розвитку природно-заповідного фонду України розглянемо на прикладі національного природного парку «Подільські Товтри». Національний природний парк «Подільські Товтри» є унікальним об'єктом природно-заповідного фонду з поки що суперечливим, а у значній кількості форм – антагоністичним землекористуванням. Так, у межах парку налічується лише 1/4 антропогенно незмінених ландшафтів; у безпосередньому підпорядкуванні адміністрації парку перебуває менше 2% його території. За обсягами і

глибиною антропогенної трансформованості ландшафти парку відносяться до сильнозмінених, що обумовлює необхідність здійснення системи відновлювальних заходів. У критичному стані знаходяться, насамперед, ландшафти товтрової гряди та сільськогосподарські. Сучасна рекреаційна привабливість їх мінімальна, що суперечить основним завданням функціонування національних природних парків. Поверхневе розміщення хімічно чистих вапняків потужністю до 80 м створює ідеальні економічні передумови розробки їх родовищ відкритим способом, що обумовлює, за відсутності державних природоохоронних обмежень, знищення унікальних масивів товтрового пасма.

На родовищах корисних копалин у межах парку відкритим способом добуваються вапняки, гіпс, кремій, доломіт, мергель, кварцевий пісок. Потужним родовищам мінеральних вод, розташованих на території парку, на базі яких функціонують численні лікувально-оздоровчі заклади, реально загрожує забруднення.

При функціонуванні в існуючих межах парку сільськогосподарського виробництва має бути проведено скорочення до 50–55% сільськогосподарської освоєності території шляхом консервації малопродуктивних і деградованих сільськогосподарських угідь, а також відродження тваринницької галузі з використанням природних кормових угідь, розвиток органічного землеробства, садівництва, вирощування лікарської сировини. Ефективна рекреаційна система на території парку повинна функціонувати не лише на базі унікальних ландшафтів Товтрової гряди, каньйонів Дністра і його притоків, лікувальних мінеральних вод, а також шляхом залучення в рекреаційну сферу степових просторів, особливо привабливих природних умов сільських ландшафтів з проживанням рекреантів у сільських населених пунктах та споживанням ними екологічно чистих продуктів харчування [6].

У процесі оптимізації ландшафтної структури парку доцільно посилити екологічну стійкість корінних ландшафтів Товтрової гряди, передусім безлісних Товтр, навколо яких необхідно розширити буферні зони з відновленням лучної степової рослинності, а також сполучних коридорів, екологічних ніш, відновлення водності і сталого стоку струмків, малих річок та інших притоків Дністра шляхом формування прибережних смуг з лісових і чагарникових насаджень у поєднанні з лучною рослинністю. Відродження природоохоронної ландшафтної системи на території парку доцільно здійснювати на основі усталених механізмів формування культурних ландшафтів [10].

Особливості глобальної кон'юнктури, обмеженість природних ресурсів та екстенсивний характер їх використання у світі без суттєвого посилення державної політики щодо розвитку природоохоронного землекористування обумовлюють високу ймовірність подальшого зростання ресурсоемного первинного сектору економіки в Україні й обмеження високотехнологічних виробництв [4].

Висновки:

1. Сучасні механізми формування природоохоронного землекористування в державі залишають поза правовим полем оптимізацію регіональної ландшафтної структури, консервацію малопродуктивних і деградованих та рекультивацию порушених земель, формування екологічної мережі, розвиток терито-

рій і об'єктів природно-заповідного фонду. Для національних природних парків важливе стримуюче значення з мінімальним впливом на навколишнє природне середовище і здоров'я населення може набути запровадження європейського екологічного маркування товарів і послуг.

2. В Україні вичерпано резерви територіального розвитку екомережі і територій та об'єктів природно-заповідного фонду до рівнів, які досягнуті в країнах ЄС, де існують суттєво відмінні ландшафтні умови.

3. При формуванні національної екологічної мережі необхідно змістити акценти з її формального територіального розвитку на забезпечення відповідного правового статусу, встановлення режиму територіальних обмежень, їх фіксації в державному земельному кадастрі. Національна екологічна мережа має формуватись не лише на підставі науково сформульованих побажань, а й на реальних обґрунтуваннях, балансових економічних і екологічних розрахунках по кожному із заходів та у розрізі відповідних територій, диференційованих за термінами їх реалізації, узгоджених з реальними матеріально-технічними і фінансовими можливостями держави.

4. До складу структурних елементів екомережі недоцільно включати сільськогосподарські ландшафти біосферних заповідників і національних природних парків, в межах яких здійснюється екстенсивне землекористування, що призводить до зростаючої деградації середовиществорюючої функції ґрунтового покриву.

5. Розвиток природоохоронного землекористування в межах територій національних природних парків і біосферних заповідників України має здійснюватися на основі системних досліджень динаміки їх ландшафтної структури з метою досягнення узгодженості завдань рекреаційної і виробничої діяльності та забезпечення комфортного життєвого середовища місцевого населення за відповідного матеріального й технічного забезпечення.

6. Пріоритетним напрямом інституціонального забезпечення розвитку природоохоронного землекористування є створення системи природоохоронних землевпорядних нормативів і стандартів та на їх основі системи контролю за використанням і охороною земель.

7. Передумовою оптимальної трансформації природоохоронного землекористування має стати державна система економічних стимулів, організаційних і фінансових важелів забезпечення інтересів місцевого населення. У зв'язку з цим важливого значення набуває завдання прискореної адаптації вітчизняного природоохоронного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 №2768-III // zakon.rada.gov.ua.

2. Про затвердження Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки: Закон України від 21.09.2000 №1989-III // zakon.rada.gov.ua.

3. Друк В.М. Теоретичні та методологічні основи економіки землекористування. – Вид. 2-ге (допов. і змін.). – Тернопіль, 2010. – 308 с.

4. Єрмолаєв А., Лібанова Е. Майбутнє, якого ми прагнемо? (розвиток сучасної цивілізації) // Дзеркало тижня. – 13–19.07.2013. – №26. – С. 1, 3.

5. Земельний фонд України // Державне агентство земельних ресурсів України // www.dazrgov.ua.

6. Костюшин С.В., Костюшин В.А. Розвиток збалансованого сільського господарства та основні шляхи збереження біорізноманіття в агроландшафтах // Екологічні науки: Наук.-практ. журнал (ДЕА). – 2012. – №1 – С. 136–144.

7. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища України у 2011 році. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України; LAT&K, 2012. – 258 с.

8. Природні ресурси та охорона навколишнього середовища // Державна служба статистики України // www.ukrstat.gov.ua.

9. Сучасна земельна політика України / А.Д. Юрченко, Л.Д. Греков, А.М. Мірошніченко, А.В. Кузьмін. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 260 с.

10. Peucker, H. (1983). Maßnahmen der Landschaftspflege. Berlin und Hamburg, Paul Parey. 176 p.

11. United Nations (2004). Guidelines on Real Property Units and Identifiers. New York and Geneva.

Стаття надійшла до редакції 1.10.2013.

КНИЖКОВИЙ СВІТ

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА
ПРЕСТИЖНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

Україна, 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26

E-mail: book@nam.kiev.ua

тел./факс 288-94-98, 280-80-56

Менеджмент: Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. М.М. Єрмошенка. – К.: Національна академія управління, 2011. – 656 с. Ціна без доставки – 130 грн.

Авторський колектив: **М.М. Єрмошенко, С.А. Єрохін, М.П. Денисенко, О.А. Кириченко, О.І. Соскін.**

Має гриф підручника від МОН України.

У даному підручнику викладено матеріал, який дає системне уявлення щодо менеджменту. Комплекс представлених навчальних матеріалів стосується відносин управління на макро- та мікрорівні економічної системи, що дозволяє сформувати сутнісне бачення щодо менеджмент-взаємозв'язків різноманітних видів діяльності. У цілому викладений матеріал суттєво поширює теоретичні і методичні уявлення щодо менеджменту.

Підручник включає теоретичні засади менеджменту, історію його виникнення і розвитку, форми і методи документообороту при здійсненні управлінської діяльності, основи операційного менеджменту, розкриває нові тенденції у розвитку стратегічного менеджменту. Містить також менеджмент-практикум щодо основних засад управління.

Призначений для студентів вищих навчальних закладів, викладачів, аспірантів, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями управління.